

Kustár Zoltán*

Debrecen

Az új protestáns bibliafordítás (1975) folyamatban lévő revíziója és annak ószövetségi vonatkozásai**

Die aktuelle Revision
der neuen protestantischen Bibelübersetzung (1975)
und deren alttestamentlichen Beziehungen. Zusammenfassung

Die Stiftung ungarische Bibelgesellschaft hat eine zweite Revision der ungarischen Neuen Protestantischen Bibelübersetzung (1975, 1990) im Jahre 2009 in Gang gesetzt. Dieses Projekt möchte das ewige Wort Gottes sprachlich und stilistisch in einer schöneren, inhaltlich in einer noch treueren Form den Bibellesern in die Hand geben.

Der Aufsatz berichtet über die Vorarbeiten dieser Revision (1), über das Ziel und den Ablauf der Arbeit (2), sowie über ihre provisorischen Ergebnisse in den Büchern des Alten Testaments (3). Dieses letztgenannte Kapitel zeigt das Ausmaß der Revision, bewertet die eingesammelten Verbesserungsvorschläge, um dann die wichtigsten Typen der Korrekturen vorzuführen. Der Verfasser ist der primäre Redakteur des Alten Testaments im Arbeitskomitee.

Schlüsselwörter: Bibelübersetzung, Bibelrevision, Neue Protestantische Bibelübersetzung, Altes Testament.

1. Az előkészületek

A Magyar Bibliatársulat Alapítvány 2005. december 6-i közgyűlésén határozta el, hogy megkezdi az 1990-ben revideált új protestáns bibliafordítás (1975) átdolgozásának előmunkálatait.

Az elhatározást részben az indokolta, hogy a Nemzetközi Bibliatársulat nagyjából 25-30 évente ajánlja egy bibliafordítás áttekintését:¹ ennyi idő alatt már jelentős nyelvi változások történhetnek, illetve módosulhatnak a bibliai szöveggel szemben támasztott olvasói elvárások is. Az új protestáns bibliafordítás esetében egy ismételt, ennél korábbi revízió annál is indokoltabb, mivel a történelmi jelentőségű Károli-Bibliával szemben a pro-

* Kustár Zoltán teológiai tanulmányait 1987 és 1993 között végezte Debrecenben és Bázelen. 1993 és 1996 között a Martin-Luther-Universität Halle–Wittenberg teológiai fakultásán képezte tovább magát a teológiai tudományokban. Doktorátusát a németországi Halléban szerezte 1997-ben, majd Budapesten habilitált 2007-ben. Kiemelt kutatási területe a prófétaíratok redakciótörténete és a masszoréta szöveg-hagyományozás. 1997 óta a Debreceni Református Hittudományi Egyetem oktatója, 2001 óta ugyanott az Ószövetségi Tanszék tanszékvezető docense, majd 2009-től egyetemi tanára.

** Jelen tanulmány a MRE Doktorok Kollégiumának 2011. évi konferenciáján, az Ószövetségi és az Újszövetségi Szekció ülésein elhangzott előadás bővített és szerkesztett változata. Köszönöm dr. Pecsuk Ottónak, a Magyar Bibliatársulati Alapítvány főtítkárnak, hogy az 1. fejezet megírásához szükséges dokumentumokat a rendelkezésemre bocsátotta.

¹ Ld. Pecsuk Ottó: Az 1990-es protestáns új fordítású Biblia revíziójának elmélete és gyakorlata. In: *Magyar terminológia* 4 (2011), 72–81, ebben: 77.

testáns egyházak körében ez az első komoly, alternatív bibliafordítás, amelyet a Károli-Biblia (1908) önkéntelenül is befolyásolhatott: vagy a kedvelt és jól ismert igehelyek konzerválásának irányába, vagy a „csak azért is” új megoldások keresésére való ösztönzés formájában. Az 1975 óta eltelt 30 év megadja a kellő rálátást e kettős befolyásra, és lehetővé teszi az új fordítás sajátos jellegének elfogulatlan megerősítését. Komoly bírálatok érték az új fordítást az „eufónia”, azaz a jó hangzás, a felolvashatóság területén – főleg ismét a Károli-Bibliával való összehasonlítás jegyében. Napjaink számítógépes könyvészeti megoldásai egy modern könyvformátum kialakítását is egyre elodázhatatlanabbá tették, mint ahogy az új bibliafordítás szövegének szerzői jogi kérdései is egy revízió kapcsán tűntek a legegyszerűbben megoldhatónak.²

Az érdemi munka megkezdése után vált aztán nyilvánvalóvá, hogy 1975-ben elmaradt, vagy nem kellő mélységben történt meg az egyes bibliai könyvek és iratcsoportok fordításának összesimítása, ami a stílusban, illetve a konzisztenciában komoly egyenetlenségeket eredményezett; ezeket a gondokat az 1990-es revízió sem tudta érdemben orvosolni.³ A mostani revízió már csak ezeknek az utómunkáknak a pótlása szempontjából is helyes döntésnek bizonyult – mint ahogy a revízió nem várt mélységének okai is elsősorban itt keresendők.

A Bibliatársulat ugyanezen a közgyűlésén döntötte el, hogy a nyilvánossághoz fordul, és a biblikus szakembereket, a tagegyházak szélesebb bibliaolvasó rétegeit, valamint „a társadalom valamennyi Bibliát szerető tagját” arra biztatja, hogy tegyenek javaslatokat a fordítás szövegének javítására.⁴ Az észrevételeket 2007 végéig kívánták fogadni – levélben, e-mailben, de mindenekelőtt az online ÚJ FORDÍTÁSÚ BIBLIA felületéhez illesztett szerkesztőrendszeren keresztül, amelyen a módosító javaslatokat az adott versekhez közvetlenül is regisztrálni lehetett. 2007-ben a United Bible Societies tudomást szerzett a revízió előkészületeiről, és elvi támogatásáról biztosította a Bibliatársulatot – és kíséri máig is segítő módon a munkálatokat.

A Bibliatársulat a Biblia évére való tekintettel meghosszabbította a határidőt, és végül 2008. december 31-ig fogadta az észrevételeket,⁵ s úgy határozott, hogy azok értékelése után, a Szöveggondozó Bizottság állásfoglalását figyelembe véve dönt majd a revízió szükségességéről.⁶ 2008. december 4-én aztán a Bibliatársulat közgyűlése – elsősorban az anyagi megfontolások miatt – a revízió megindításával kapcsolatos döntést a Szöveggondozó Bizottság hatáskörébe utalta, azzal a fenntartással, hogy a revíziós munka fázisát szükség esetén el lehet választani a nagyobb költségigényű kiadási fázistól. Miután a Szöveggondozó Bizottság értesült arról, hogy az Amerikai Bibliatár-

² Ld. Pecsuk Ottó: *Az 1990-es protestáns új fordítású Biblia*, 77–78.

³ Szembetűnő sajátossága például az új fordításnak, hogy az ószövetségi rész erősen ö-zik (főlelem, földámad, földém stb.), míg az újszövetségi rész következetesen e-zik, kerülve az ö-zös formákat (felelem, feltámad, fedél stb.). Az egyes bibliai könyvek vagy iratcsoportok eltérő fordítási megoldásaihoz ld. a folytatást, mindenekelőtt a 3.3.6. és a 3.3.7. fejezeteket.

⁴ Pecsuk Ottó: *Főtitkári jelentés a M.B.A. 2005. december 6-ai közgyűlése számára* (publikálatlan kézirat), 6.

⁵ A 2006. évi főtitkári jelentés szerint 2006 végéig „körülbelül 150–200 módosítás érkezett be [...], amit semmiképpen sem tekinthetünk soknak, még akkor sem, ha egy jelentős méretű revíziós anyag Kövendi Dénestől feldolgozás alatt van.” Ld. Pecsuk Ottó: *Főtitkári jelentés a MBTA 2006. december 12-i közgyűlése számára* (publikálatlan kézirat), 4.

⁶ Pecsuk Ottó: *Főtitkári jelentés a Magyar Bibliatársulat Alapítvány 2008. december 4-i közgyűlése számára* (publikálatlan kézirat), 4.

sulat a revízió költségeinek egy jelentős részét magára vállalta, 2009. február 18-i ülésén döntést hozott a revízió megkezdéséről.⁷

2009. augusztus 1-től munkába állt a revíziós munkabizottság, és a javaslatok érdemi feldolgozásával megkezdődött a munka. A revízió lezárásának tervezett határideje 2011 vége volt. Ez a határidő menet közben 2012. december 31-re módosult, a nyomtatott változat elkészülte pedig 2013 őszére várható.

2. A revíziós munka célja és menete

A revíziós munka elvi alapjait, szabályait és gyakorlati lépéseit a Szöveggondozó Bizottság által elfogadott (és azóta többször módosított) *Elvi dokumentum* határozza meg. E dokumentum a revízió céljait az alábbiakban rögzíti:

- „3.1. Meg kívánjuk őrizni az 1990-es új fordítás alapvető szövegkritikai és fordítási döntéseit, a bibliai szöveg tagolását és az emelkedett, mai beszélt köznyelvi szintre való törekvését.
- 3.2. A tervezett változtatások érintik:
 - 3.2.1. az 1990 és 2008. december 31. között a MBTA-hoz beérkezett észrevételeket,
 - 3.2.2. az időközben felismert nyomdahibákat,
 - 3.2.3. az egyértelműen téves fordításokat,
 - 3.2.4. az értelemzavaróan archaikus/régies kifejezéseket,
 - 3.2.5. a szöveg megértését zavaró inkonzisztenciákat (nem egységes kifejezések, tulajdonnevek, megfogalmazások, Biblián belüli idézetek, hivatkozások, reminiscenciák),
 - 3.2.6. az értelemzavaró hebraizmusokat, grécizmusokat, latinizmusokat vagy más, nem a magyar nyelvből eredő hatásokat. Ez utóbbiak esetében különösen, de minden bizonytalan esetben elsőbbséget kell hogy kapjanak a »jó magyarságú« nyelvi megoldások.
 - 3.2.7. Nehezen eldönthető esetekben törekszünk a felolvasva is jól hangzó megoldások alkalmazására.»⁸

A munka elvégzésére a Szöveggondozó Bizottság az *Elvi dokumentum*nak megfelelően revíziós munkacsoportot alapított. A munkacsoportban 4 biblikus szakember vesz részt, 1-1 mint „elsődleges”, és 1-1 mint „másodlagos” szerkesztő. Az Ószövetség esetében az elsődleges szerkesztő dr. Kustár Zoltán (DRHE), a másodlagos szerkesztő pedig dr. Tokics Imre (ATF). Az Újszövetség esetében az „elsődleges” szerkesztő dr. Vladár Gábor, aki dr. Hanula Gergely bevonásával végzi ezt a munkát (mindketten: PRTA), a másodlagos szerkesztő pedig dr. Bácskai Károly (EHE). Tagja a munkacsoportnak szupervizor minőségben dr. Pecsuk Ottó, az MBTA-projektet koordináló főtájkára, dr. Galsi Árpád, a Kálvin Kiadó könyvészeti szempontokat képviselő vezetője, aki egyben mint olvasószerkesztő is tevékenykedik, valamint adminisztrátorként Göndöcz Miklós, az MBTA egyik munkatársa. A munkacsoport tágabb köréhez tartozik dr. Marijke de Lang, a United Bible Societies fordítói konzultánusa, elsődleges nyelvi lektorként Szikszainé dr. Nagy Irma professzorasz-

⁷ Pecsuk Ottó: *Főtájkai jelentés a Magyar Bibliatársulat Alapítvány 2009. december 2-i közgyűlése számára* (publikálatlan kézirat), 4. oldal.

⁸ *Az 1990-es revideált új fordítású Biblia „Új kiadásának” revíziós elvei és gyakorlata (javított munkadokumentum, 2011.06.17-i állapot)* (publikálatlan kézirat), 1. oldal.

szony (DE), valamint a még felkérés alatt álló nyelvi lektorok egy tágabb csoportja, akik észrevételeikkel hozzájárulhatnak majd a szöveg nyelvi, stilisztikai minőségének a javításához. A munkacsoport ó- és újszövetségi bontásban, elektronikus levelezés (Ószövetség) és szűkebb munkabizottság (Újszövetség) formájában végzi a munkáját.

Maga a Szöveggondozó Bizottság a revízió legfőbb döntéshozó testületeként működik, és dönt többek között a revízió munkamenetéről, ütemezéséről, a próbakiadásokról, illetve a munkacsoport vagy a főtktár által előterjesztett minden olyan kérdésben, amely a revízió egésze szempontjából elvi jelentőségű, vagy amelyben a munkacsoport tagjai megerősítést, állásfoglalást vagy döntést kérnek tőle. A Szöveggondozó Bizottság 3–4 havonta ülésezik, és a jelenlévők egyszerű szótöbbségével hozza döntéseit.

A revíziós munka folyamatát szintén az *Elvi dokumentum* szabályozza. Az ott rögzített kereteken belül a gyakorlat az Ószövetség esetében a következő munkamenetet alakította ki.

Az elsődleges szerkesztő mérlegeli a 2008 végéig beérkezett és elektronikusan regisztrált módosító indítványokat, majd a saját ellenőrző munkája révén elvégzi az adott könyv revízióját, javaslatait pedig versről versre haladva szövegszerűen rögzíti az online ÚJ FORDÍTÁSÚ BIBLIA felületéhez illesztett számítógépes programban. Elviekben ő dönt minden beérkezett javaslat sorsáról: amit elutasított, az lényegében „kihullott a rostán”, azaz kikerült a revíziós anyagból; a munka az általa támogatott, illetve általa hozott javaslatokkal folyik tovább. Tartalmi jellegű változtatásait egy külön munkadokumentumban köteles a másodlagos szerkesztő és a főtktár számára megindokolni.

A másodlagos szerkesztő véleményezi az elsődleges szerkesztő módosításait, nevéstve minden olyan változtatást, amellyel nem ért egyet. Elviekben neki új javaslatok megtételére már nem lenne lehetősége, a gyakorlatban azonban az elsődleges szerkesztő általa nem módosított pontokon is gyakran tesz a szöveghez hasznos és jó indítványokat. Írásbeli jelentését az elsődleges szerkesztő és a főtktár is megkapja.

A másodlagos szerkesztő észrevételeit első körben az elsődleges szerkesztő kommentálja és így továbbítja azt a főtktárnak. Hármójuk közül kettejük egybehangzó véleménye dönt a másodlagos szerkesztő javaslatairól. Ha a döntést bármelyikük nem tudja elfogadni, vagy ha azt elvi jelentőségűnek, esetleg teológiai szempontból kiemelkedő jelentőségűnek ítéli, a Szöveggondozó Bizottsághoz fordulhat. A Szöveggondozó Bizottság az Ószövetség kapcsán ülésenként 4–5 ilyen problémás esetet szokott napirendre tűzni.

Az így elfogadott szöveget egy harmadik körben a főtktár egészében is átolvassa, és az elsődleges szerkesztő számára véleményezi – illetve megteszi a maga, a legtöbb esetben stílárius jellegű észrevételeit. Itt kettejüknek kell közös nevezőre jutniuk – amennyiben ez nem sikerülne, a minimális változtatás elve alapján marad az új fordítás jelenlegi szövege, illetve a döntésbe ismét csak bevonhatják a Szöveggondozó Bizottságot.

Végül az olvasószerkesztő is átolvassa és véleményezi a szöveget. Észrevételeit a főtktár szűri meg, majd az elsődleges szerkesztő is véleményezi, szótöbbséggel kialakítva a közös álláspontot. Vitatott stílárius vagy helyesírási kérdésekben a nyelvi lektor véleménye dönt, aki a hozzá továbbított kérdéseket a főtktárnak címzett levelében válaszolja meg.

Ebben a négy lépésben áll elő a próbakiadás szövege. Anyagi okokból arra nincs lehetőség, hogy előzetesen valamennyi bibliai könyv próbakiadása nyomtatott formában is megjelenhessen, ám mindegyik elérhető az Interneten, az MBTA honlapján. Nyomtatásban eddig Mózes első könyve (és a Római levél) jelent meg a *Reformátusok Lapja*, valamint az *Evangelikus Élet* mellékleteiként; a Szöveggondozó Bizottság a közeljövőben Eszter és Ruth (valamint Márk evangéliuma) megjelentetését tervezi.

Az *Elvi dokumentum* szerint a próbakiadások szövege átkerül majd a nyelvi lektorhoz és a külső lektorokhoz, akik a főtítkárhoz címezve kommentálhatják azt; természetesen a próbakiadások szövegét más is véleményezheti, és élhet észrevételekkel vele kapcsolatban – a próbakiadásoknak éppen ez a célja. A beküldött, illetve a lektorok által felvetett javaslatokat a főtítkár szűri majd meg, és fogja az elsődleges szerkesztőnek továbbítani azokat, akivel aztán együtt dönt majd a javaslatok sorsáról.

3. A revízió ószövetségi vonatkozásai

3.1. A revízió mértéke néhány számadat tükrében

A projekt általános bemutatása után térjünk át a következő kérdésre: milyen jellegű és mélységű változtatást hoz az új fordítás szövegében a folyamatban lévő revízió?

Az 1990-es átdolgozás során az új fordításhoz valamivel több, mint 1300 hozzászólás és kritikai megjegyzés érkezett,⁹ az Ószövetségben pedig végül mintegy 1090 versben történt kisebb-nagyobb változtatás.¹⁰ Az Ószövetség összesen 23 028 versből áll: ez azt jelenti, hogy az 1990-es revízió az Ószövetség verseinek csupán 4,7%-át érintette. A jelenlegi revízió során azonban csak az Ószövetséghez több mint tízszer ennyi észrevételt regisztráltak, és az eddig elkészült bibliai könyvek alapján elmondhatjuk, hogy a módosított versek száma is nagyságrendekkel magasabb lesz, mint az 1990-es revízió esetén. Nézzük ezeket az adatokat kicsit részletesebben.

Az Ószövetség 23 028 verséből 2008. december 31-ig 13 325 vershez érkezett egy vagy több módosító indítvány – ez az ószövetségi versek 58%-a. A Történeti könyvek (Józs–Eszter) és a Tóra esetében ez a számarány jóval magasabb (Történeti könyvek: 77%, Tóra: 71%), a Prófétai iratokban (Ézs–Mal) ezzel nagyjából azonos (60%), a Tanítói könyvek esetében (Jób–Énekek) pedig ennél jelentősen kisebb (13%).

Fontos hangsúlyozni, hogy ezek a számadatok nem a beérkezett javaslatokra, hanem a javaslatokban érintett versekre vonatkoznak. Természetesen megtörténhetett, hogy ugyanahhoz a vershez 2–3 módosító indítványt is regisztráltak – ám az esetek zömében egy vershez csak egyetlen javaslat kapcsolódik. A tényleges javaslatok száma tehát a 13 325-nél némileg magasabb lehet, de óvatos becsléseim szerint maximum 4–5%-kal.

A következő táblázat bibliai iratcsoportokra lebontva hozza ezeket az adatokat, kiegészítve a végrehajtott revízióra vonatkozó további információkkal is:

<i>Iratcsoport</i>	<i>Versek száma</i>	<i>Versek beérkezett javaslatlaltal a revízió előtt</i>	<i>Versek módosító javaslatlaltal a revízió végén</i>	<i>Módosított versek száma</i>
Tóra	5845	4127 (71%)	4985 (85%)	4036 (69%)
Történeti könyvek*	5251	4046 (77%)	4588 (87%)	3409 (65%)
Tanítói könyvek	4851	620 (13%)	1113 (23%)	687 (14%)
Nagypróféták	3928	2241 (57%)	3465 (88%)	2386 (61%)
Kispróféták**	1295	912 (70%)	1136 (88%)	677 (52%)

* A még le nem zárt 1–2Krón nélkül.

** A még le nem zárt Zak–Mal nélkül.

⁹ Ld. [név n.:] *Az újfordítású Biblia (1975) revíziójának eredményei (1990)*, Budapest 1995, Bevezetés (számozatlan oldal).

¹⁰ Kustár Zoltán: Az újfordítású Biblia (1975) revíziója (1990) ószövetségi részének eredményei. In: *Theológiai Szemle* 2001/4, 235–241.

Az eddig ténylegesen végrehajtott változtatások számáról nehéz pontos adatokkal szolgálni. Sajnos abban a számítógépes programban, amelyben a változtatások gépi regisztrálása történik, nem lehet módosító javaslatot visszavonni, illetve törölni: a program az elsődleges szerkesztő valamennyi módosító indítványát új javaslatként kezeli. Számos helyen megtörtént, hogy egy korábbi javaslatot a szerkesztők valamelyik munkafázisban visszavontak, és az adott versnél visszatértek az új fordítás eredeti szövegéhez – ám a gép ezt a döntést is a vers szövegének módosításaként értelmezi.

A valóságban tehát a módosított versek száma némileg kevesebb, mint amit a táblázat adott rovata megad – ám az eltérés, ismét csak óvatos becsléseim szerint, nem lehet nagyobb 2–3%-nál. Mára Mózes első könyvétől Nehémiás könyvéig készültek el a próbakiadások, így végleges adatokkal az Ószövetség egészére nézve még nem rendelkezünk. Mivel azonban az elsődleges szerkesztői munka az 1–2Krón, Zak és Mal kivételével lényegében lezárult, a táblázatban szereplő adatok – az eddigi tapasztalatok szerint – lényegesen már nem fognak módosulni.

Lássuk tehát a számadatokat! A Tóra 5845 verséből 4127 vershez érkezett be módosító indítvány, ami az összes vers 71%-a. A revízió végére ez a szám, a munkabizottság saját javaslataival kibővülve, 4985-re (85%-ra) emelkedett, míg a ténylegesen megváltoztatott versek száma végül 4036 lett – ami a Tóra összes versének 69%-a. A ténylegesen módosított versek számaránya a Történeti könyvek esetében nagyjából hasonlóan fog majd alakulni (az 1–2Kronikákat egyelőre nem számítva a lezárt próbakiadásokban ez: 65%), ám a Tanítói könyveknél várhatóan ennél lényegesen kisebb arányszámot kapunk majd (az elsődleges és másodlagos szerkesztői munka alapján: 14%). A Nagypróféták esetében ez a számarány némileg kisebb lesz (az elsődleges szerkesztői munka alapján: 61%), a Kispróféták esetében pedig 50% körüli eredmény várható (az elsődleges szerkesztői munka alapján, a Zak–Mal nélkül: 52%).

3.2. A beérkezett javaslatok értékelése

A revíziós munka megkezdése után hamar nyilvánvalóvá vált, hogy a beérkezett javaslatok zömét nem lehet és nem is szabad az új fordítás szövegében megjeleníteni.

A javaslatok kb. 70%-a ugyan egy szintén lehetséges, de tartalmilag nem pontosabb, stílárisan pedig semmivel sem szebb alternatívát kínál, amit emiatt, a minimális változtatás elvét követve, nem lehet figyelembe venni. Különösen igaz ez akkor, ha a javaslat egy gyakori kifejezés, szófordulat, vagy egy adott héber szó bevett fordítása kapcsán nem következetes, és így az elfogadása a fordítás konzisztenciájának gyengítését eredményezné. E kategórián belül a megjegyzések 5–10%-a kifejezetten archaizáló jellegű, és a Károli-Biblia régies kifejezéseit szeretné belecsempészni a szövegbe (ilyen pl. az „ivadék” és az „atyafi” szó, a „mondotta” igealak vagy a passzív igeformák), ami alapvetően nem egyeztethető össze az új fordítás fordítói elveivel.

A javaslatok 20%-a lehet az, ahol a magyar szöveg valóban stílárisan jobb, gördülékenyebb, mint az új fordítás jelenlegi szövege. Viszont ezeknek az eseteknek a zöme nem csak a magyar szöveget, hanem magát az eredeti hébert is javítaná. A bibliai héber például hajlik arra, hogy az igéket a rövid tömondatok elején többször megismételje. „És lett este és lett reggel” – olvassuk például többször is a papi teremtéstörténetben. Természetesen magyarosabb és stílárís elvárásainknak megfelelőbb lenne azt mondani, hogy „és lett este és reggel”, ahogy ezt egy hozzászóló konkrétan javasolta is, de itt ezzel a héber szöveg javítása, „megrövidítése” következne be. Ugyancsak hajlik a héber arra, hogy az igék alanyát egymás után minden mondatban megismételje, ami a mi stí-

lusérzékünknek gyakran, főleg egyetlen versen belül, fölösleges szóismétlésnek tűnik. Ám az ide vonatkozó javaslatok elfogadása szintén a héber szöveg megrövidítését, illetve a modern ízlésünk szerinti átszerkesztését jelentené. Gyakran vonatkoznak javaslatok arra is, hogy a szövegben szereplő egyéb szóismétléseket szinonimák segítségével iktassuk ki – ám ha a szóismétlést maga a héber szöveg hozza, ez az eljárás szintén nem lenne elfogadható. Vannak bibliafordítások, amelyekben elfogadott az eredeti héber szöveg ilyen jellegű egyszerűsítése, kivonatolása, stílári simítgatása (pl. a Luther-Biblia is ilyen), ám az új fordítástól ez az eljárás alapvetően idegen.¹¹ A fordításnak ezen a jellegén nem szabad, és nem is kívánatos módosítani.

A javaslatoknak kb. 10%-a lehet az, amelyik az új fordítás jelenlegi szövegénél valóban szebb vagy tartalmában pontosabb fordítást kínál, vagy esetleg olyan exegetikai problémára hívja fel a figyelmet, ami miatt az adott bibliai vershez valóban hozzá kell nyúlni. Ám ez utóbbi esetek zömében is legfeljebb figyelemfelkeltő értéke van a javaslatoknak, a felkínált megoldást csak elvétve lehet közvetlenül a bibliai szövegbe áttemelni. A változtatás nélkül elfogadott módosító indítványok számaránya óvatos becsléseim szerint kb. 5%-ra tehető.

3.3. Az Ószövetségben végrehajtott változtatások legfontosabb típusai

A módosítások jellege és foka természetesen erősen eltérő. A skála a tényleges, exegetikai alapú változtatástól az azonos szövegek fordításának harmonizálásán és a stílári jellegű javításokon át a központozás megváltoztatásáig, a nyomdahibák kiszűréseig vagy egy új referencia-hivatkozás beiktatásáig meglehetősen széles palettán mozog.

A módosításokat elviekben a számítógépes rendszer bizonyos szempontok alapján csoportosítani tudja, amennyiben az elsődleges szerkesztőt javaslatának regisztrálása során az alábbi kategóriák közötti választásra kényszeríti: 1) nyomdahiba, 2) helyesírás, 3) nyelvtani szerkezet, stílus, 4) exegetikai probléma, 5) rossz fordítás, 6) szöveghiány, 7) referencia módosítása.

E kategóriák szerint a számítógép osztályozni is tudja a beérkezett javaslatokat, tehát itt újabb statisztikai adatokat is ismertethetnénk. Ám valós, értékelhető adatokat a rendszer csak egy-két kategória kapcsán tudna szolgáltatni.¹² Egyrészt ugyanis a gép nem képes a beérkezett javaslatok halmazából a legutolsó, elfogadott javaslatokat kiszűrni, tehát a számadatok nem a véglegesnek szánt szövegre, hanem valamennyi, beérkezett és regisztrált javaslatra vonatkoznának. Másrészt egy vershez akár több kategória is meg lett jelölve, ha a módosítás több típusba is besorolható volt. Harmadrészt a rendszer nem tudja rögzíteni a módosítások mellé szánt indoklást. Márpedig az exegetikai jellegű módosítások esetében az a szerkesztőknek a javaslataikat írásban indokolni kell, ugyanígy az inkonzisztencia felszámolására vonatkozó javaslatok esetében is. Emiatt aztán az Ószövetség esetében az a megállapodás született, hogy minden olyan esetben, ahol az adott vershez írásos indoklást fűztünk, a „rossz fordítás” rubrikát jelöltük meg. Emiatt például rossz fordításnak minősült egy névátírás megváltoztatása is. Ugyanakkor ugyanazt a javítást gyakran más-más kategóriába kellett besorolni. Egy a stilisztikai simítás első esetben

¹¹ Az új fordítás alapvetően kerüli a héber szöveg stílári alapú egyszerűsítését (illetve pl. a tagmondatok sorrendjének átrendezését); ez alól prepozíciók, nevek, igei tárgyragok és birtokos szuffixumok mellőzése jelent gyakori kivételt; a kérdéshez lásd még lentebb, a 3.3.8. fejezetben.

¹² Így pl. a nyomdahiba, helyesírás vagy a referencia-módosítás kapcsán. A magam részéről a régies kifejezések esetében is igyekeztem a vonatkozó rubrikát bejelölni, de ez és a stílári javítások kategóriája között a határ nagyon képlékeny, s így a számadatok meglehetősen pontatlanok.

például mint „stiláris javítás” került a számítógépben rögzítésre, ám ha ugyanaz a héber formula többször is előjön az Ószövetségben, ugyanez a módosítás a parallel helyeken már mint „rossz fordítás” van elkönnyelve, hiszen az eredeti forma megőrzése a javított formához képest már inkonzisztenciának, azaz fordítási hibának minősül.

Tekintsünk most el ezért a számítógépes rendszer kategóriáitól, és tekintsük át a végrehajtott módosítások legfontosabb típusait az alábbi csoportosításban.

3.3.1. Személy- és földrajzi nevek átírása

Az új fordítás alapvetően kiejtés szerint, pontosan írja át a meghonosodott formával nem rendelkező ószövetségi neveket – természetesen egy egyszerűsített, a magyar ábécé betűkészletével gazdálkodó átírást alkalmazva.

Ez alól kivételt képez például a hosszú í, amit az új fordítás a szó belsejében és a szó végén is igyekszik elkerülni, ám ezt meglehetősen következtelenül teszi. Ugyanabban a helyzetben, illetve összetett nevek azonos szóeleménél is hol hosszú í-t, hol rövid i-t kínál, de még ugyanannak a névnek az átírásában is (néha bibliai könyvenként) ingadozik, hol a hosszú í-s, hol a rövid i-s átírást választva. Így például az Ammihúd és az Ammisaddaj nevekben rövid az i, ezzel szemben helyesen, hosszú í-vel írja az új fordítás az Amminádáb nevet. Hol hosszú, hol rövid i-vel írja át az új fordítás például az Abírám/Abirám, Amminádáb/Amminádáb vagy az Élim/Élím neveket.

A szóvégi *qámeç* átírásában az új fordítás szintén következtelenül jár el: számos, főleg ritkább nevek esetében maga az új fordítás is á-t kínál,¹³ számos egyéb név esetében azonban az á-t mint a hangot írja át,¹⁴ mint ahogy arra itt is van példa, hogy ugyanazt a nevet hol így, hol úgy találjuk átírva.¹⁵ Az új fordítás a *jódot* időnként szintén nem hozza, ahol pedig a héber olvasás szabályai szerint azt ki kellene ejteni.¹⁶ Ez különösen gyakran megtörténik a héber *-ím* végződés előtt, illetve a dualisz *-ajim* végződés belsejében,¹⁷ holott ugyanezekben a helyzetekben, más, ritkább nevek esetében, maga az új fordítás is átírja j-nek a *jód* betűt.¹⁸

Ugyancsak következtelen az új fordítás az összetett nevek átírásában. Így a *bét-* és az *én-* előtagú településneveket az esetek zömében – a nemzetközi gyakorlatnak megfelelően – két szóban, kötőjellel írja át, lásd pl. a „Bét-Jearím” és a „Bét-Leóbót”, valamint az „Én-Hácór”, „Én-Mispát” vagy az „Én-Rimmón” településneveket.¹⁹ Ám az új fordítás pl. „Bétseán”, „Éngedi” vagy „Endór” esetében nem ezt az eljárást követi, hanem a két szót egybeírja. Hogy az új fordítás ebben mennyire nem következetes, azt

¹³ Ld. pl. „Adádá”, „Dúamá”, „Elisá”, „Gérá”, „Havilá”, „Hácór-Hadattá”, „Homá”, „Jimná”, „Jisvá”, „Kiná”, „Libná”, „Madmanná”, „Masszá”, „Mismá”, „Móládá”, „Orpá”, „Puvvá”, „Ramá”, „Sélá”, „Szabta”, „Szaktebá”, „Szanszanná”, „Szebá”, „Tarsisá”, „Tógarmá”, „Tólá”.

¹⁴ Ld. pl. „Bocra” (helyesen maga az új fordítás is: Jer 49,13), „Elisáma”, „Elkána”, „Hakila”, „Makkéda”, „Médeba”, „Pisza”, „Púvá”, „Tirca”.

¹⁵ Ld. „Médeba”-t a-val az Ézs 15,2-ben, de helyesen, á-val az 1Krón 19,7-ben.

¹⁶ A héber végződéseket és szavakat itt, és a folytatásban – a könnyebbég kedvéért – egy egyszerűsített, kiejtés szerinti átírásban közöljük.

¹⁷ Így „Ain” helyesen „Ajin”, „Almób-Diblataim” helyesen „Almób-Diblatajim”, „Cebóim” helyesen „Cebójim”, „Góim” helyesen „Gójim” (így maga az új fordítás is: Józ 12,23), „Kirjataim” helyesen „Kirjatajim”, „Micraim” helyesen „Micrajim” lenne.

¹⁸ Ld. pl. „Miszrefót-Májim”, „Haróset-Gójim”, „Parvajim”.

¹⁹ Ugyanígy még pl. „Bét-Markábót” és „Bét-Paccél”, valamint pl. „Én-Eglaim”, „Én-Haddá”, „Én-Gannim”.

világosan mutatja, hogy a „Bétseán” és az „Éngedi” neveket egy-egy helyen maga is kötőjellel írja át (Bír 1,27 és Józs 15,62).

Szintén ingadozik az új fordítás eljárása a tájegységek nevének írásmódjában. Itt a kissé régies „Nebó hegye”, „Parán hegye”, „Móáb síksága” stb. genitivuszos formák mellett a magyar helyesírásban preferált kötőjeles „Abárim-hegy”, „Baalá-hegy”, „Básán-hegy”, „Calmón-hegy” formák is szerepelnek, mint ahogy a kötőjel számos esetben ilyenkor elmarad, lásd pl. „Abárim hegység”, „Hermón hegység”, „Ébál hegy”, „Garizim hegy”, „Széir hegy” stb. – adott esetben még ugyanannak a tájegységnek a neve is hol az egyik, hol a másik helyesírást követi.

A revízió során mindezeket a következetlenségeket igyekszünk kiküszöbölni.

3.3.2. Helyesírás és névátírás egységesítése

Alkalmanként az új fordítás ugyanannak a szónak eltérő helyesírását követi. Így például a *bíborzsinór* szó egyszer egybe van írva, négyszer külön, egyszer pedig kötőjellel – a helyes forma itt az egybeírt változat lenne, lásd az új fordításban a „bíborfonál”, „bíborruha” szóösszetételekben. A *zebach* szó fordításaként a „véres áldozat” szavakat az új fordítás négyszer külön írja, holott az „égőáldozat, ételáldozat, vétekáldozat” szavak analógiájára itt természetesen az egybeírt forma a helyes, lásd az új fordítást is az esetek zömében, összesen 50 helyen.

E kategórián belül a legtöbb eset azonban a földrajzi helyek átírásával kapcsolatos. Így például a *hajjám baggádól* kifejezést az új fordítás négyszer mint „a nagy tenger” írja át (4Móz 34,6,7; Józs 1,4; 23,4), miközben nyolcszor maga is a magyar helyesírást követve nagybetűvel és kötőjellel mint „Nagy-tenger” hozza – a bibliai „Sós-tenger”, „Sás-tenger”, „Vörös-tenger” helyesírásának az analógiájára (Józs 9,1; 15,12,47; Ez 47,10.15.19.20; 48,28). A „ruhafestők mezeje” kisbetűvel szerepel a 2Kir 18,17-ben, viszont nagybetűvel az Ézs 7,3-ban; „Sion-hegy” szerepel az Ézs 8,18-ban, miközben az Ószövetségben mindenütt máshol a „Sion hegye” genitivuszos forma áll; a „Refáim völgye” forma fordul elő az Ézs 17,5-ben, miközben 6 másik helyen a kötőjeles „Refáim-völgy” forma jön elő.²⁰ Jeruzsálem egyik kapujának a nevét az új fordítás a Jer 20,2-ben kisbetűvel, mint „benjámini kapu” írja, miközben a könyv másik két helyén (Jer 37,13; 38,7) a nagybetűs és kötőjeles „Benjámín-kapu” szerepel, mint ahogy a Jeremiás könyvében kétszer előforduló „Szöglet-kapu” és a Zak 14,10-ben említett „Szeglet-kapu” is nyilván egy és ugyanaz.

A revízió során természetesen itt is igyekszünk egységesíteni az eltérő formákat.

3.3.3. Régies szavak és szófordulatok kiiktatása

Ma már régiesnek, vagy éppen népiesnek hangzik az új fordítás számos kifejezése. Ilyen például a „mondta” szó helyett a „mondotta” forma,²¹ a „néne” szó „nővér, lánytestvér” értelemben, emberekre használva az „ivadék” szó pedig ma már kimondottan sértő is lehet. Ugyancsak régies az „atyafi, atyámfia, atyádfia” stb. forma, ami a kontextustól függően egyszerűen testvért, embertársat, illetve rokont vagy honfitársat jelöl. A „barom” szó „nagytestű háziállat” értelemben ma már nem használatos, a szót

²⁰ Hasonló példák: Hós 1,5: „a jezreéli völgy”: az új fordításban mindenütt máshol „Jezréel síksága”; Hós 2,17: „az Ákór völgye”, miközben az új fordítás a Józs 15,7-ben helyesen így hozza: „Ákór-völgy”.

²¹ Hasonlóan a „szólni” helyett a „szólani”, vagy az „állnak” helyett az „állanak” forma is előfordul az új fordításban.

a köznyelv inkább csak a szidalmak összefüggésében ismeri. A zavaró archaizmus kategóriájába tartozik pl. a „megcsal” ige használata „rászed”, illetve „csalás által megkárosít” értelemben.

Értelmező szótár nélkül a bibliaolvasók többsége ma már aligha érti, hogy mit akar a „szellér” szó jelenteni, vagy az sem feltétlenül világos a számára, hogy a „rabnő” nem egy börtönben ülő nő elítélt, hanem a „rabszolga” szó női megfelelője. Azt, hogy a „szolgáló” a „szolga” nőnemű párja, a többség ma már szintén aligha sejtí: a „szolgálóleány” forma itt kellő eligazítást jelentene. Az „orca” szó hangzása a fiatalabb korosztályok számára szintén régiesen, illetve kissé népiesen cseng. A „haragra gerjed” kifejezést sem nagyon használjuk ma már, mint ahogy a „röveti a tekintetét valamire” kifejezést is egyébként csak a reformkor nagy költőinek műveiből ismerjük.²²

Érdekes eljárást alkalmazott az új fordítás a *nóra'* participium fordítása kapcsán: ha ugyanis emberi félelemről van szó, akkor a fordítás a ma is használatos „félelmetes” formát hozza, ha viszont Istenre vagy az Ő tetteire vonatkozik a jelző, akkor ennek a régiesebb, „félelmes” változatát kínálja. Ez a kettősség egy „szent kánaáni nyelv” megteremtése felé mutat – ami semmiképpen sem támogatható.

Nemcsak ez utóbbi, hanem a legtöbb, itt idézett példáról elmondható, hogy az adott héber szót vagy kifejezést az új fordítás koránt sem következetesen adja egy régi-es vagy népies kifejezésekkel vissza, hanem számos helyen talált a fordítására másik, nem kifogásolható megoldást. Ezeket az eseteket ezért legtöbbször magából az új fordításból vett megoldásokkal javíthattuk ki, a fordítás belső konzisztenciáját is megerősítve ezzel.

3.3.4. *Stiláris javítások*

A javítások többsége ebbe a kategóriába tartozik, ám ezeket meglehetősen nehéz lenne csoportosítani. A skála itt a központozás vagy a mondatzáró írásjel megváltoztatásától egy névelő kitételén vagy törlésén át a szórend átrendezéséig, egy találébb szinonima behelyettesítéséig, költői szövegek esetében pedig ritmikai alapú változtatásokig terjedhet.

A „nőtestvér” (az új fordításban összesen csak háromszor) szó például ma már meglehetősen ritka, helyette maga az új fordítás is a legtöbb helyen a „nővér” szót kínálja, számos esetben pedig, ahol a kontextus alapján világos, hogy nőről van szó, a „testvér” szó ugyanolyan elfogadható. A királyok nem „egyesülnek”, legfeljebb a királyságok vagy a seregeik: a királyok inkább „összefognak” egymással a közös ellenséggel szemben (Józs 11,5), egy országot pedig nem „elosztanak” maguk között, hanem inkább „felosztanak” (Józs 13,7, így maga az új fordítás is a Józs 13,8-ban). „Üres hengegés” van, de azt, hogy valaki „üres hengegő” (Ézs 16,6), nem szoktuk mondani. Stiláris hiba a bajban levő ember kapcsán a „nyögdécsel” szót használni (Ézs 59,11), hiszen ezt az igét inkább egy boldog szerelmespár vagy a jóllakott csecsemő kapcsán szoktuk emlegetni: a szenvedő ember inkább „nyög/nyöszörög”.²³ Egyenesen félrevezető a „víztartó” szó használata a Jer 2,13-ban, ami alatt az „olajtartó, szappantartó,

²² Ld. még az alábbi archaikus, vagy ma már népiesnek tűnő szavakat és kifejezéseket: „áthágni a szövetséget”, „boglár” („kitűző, dízscsat”), „drágaság” („kincs, érték”), „ezeríz, negyedíz” stb. („x nemzedéken át”), „függő” („fúlbevaló”), „keresmény” („kereset”), „kisdéd”, „magtalan” („meddő, gyermektelen”), „martialóc”, „plántál”, „tőr” („csapda”), „tulok”, „vallást tenni”.

²³ Ld. az új fordításban a paralleliként megadott Ézs 38,14-ben és a Náh 2,8-ban, illetve a galamb hasonlat nélkül még annyi más helyen.

szenteltvíz-tartó stb.” szavak alapján automatikusan egy edényre asszociálunk. Az adott helyen azonban egy „ciszterna”-ról van szó – ez a szó ugyan idegen eredetű, de a Magyar Értelmező Kéziszótár is ismeri, és a Neovulgata alapján készült magyar katolikus bibliafordítás (2003) nem is fél azt használni.

A stiláris hibák egy része valójában hebraizmus, és abból adódik, hogy az új fordítás a kontextustól függetlenül ragaszkodik egy adott szó egyazon fordításához, vagy veszi át szó szerinti fordításban a héber szóösszetételeket. Magyarul meglepő például a „lázás félelem” szóösszetétel a Jer 15,8-ban, hiszen egyrészt mi nem kapcsoljuk a „lázás” jelzőt a félelemhez, másrészt ez utóbbi inkább pozitív töltetű, lásd pl. a „lázás készülődés”, „lázás izgalom”, „lázás kapkodás” összetételekben. A stiláris hiba itt az *úr úböbálót* „izzás és rettegés” szavak szó szerinti fordításaként állt elő. A két főnév összekapcsolását valójában fokozásnak kellene tekinteni, és mondjuk a „rettenetes félelem” fordítással kellene visszaadni. Ugyancsak zavaró „az írás beszéde” kifejezés az Ézs 29,18-ban: a 11. versben ugyanezt a *dibré széfer* szóösszetételt maga az új fordítás is helyesen, hebraizmus nélkül, így adja vissza: az „irat szavai”.

3.3.5. Hebraizmusok kiiktatása

Összességében az új fordítás szabad és jó fordításnak tekinthető, amiben jóval kevesebb hebraizmus érhető tetten, mint a Károli-Bibliában; ám azért még ezen a téren is van mit javítani a szövegen.

Klasszikus, sokféle variációban visszatérő hebraizmus például a *figura etimologica* egyik válfaja: amikor a héber egy igéhez tárgyként egy ugyanabból az igetöből képzett főnevet kapcsol. Így mondja a héber például azt, hogy *chálam chalóm* – ám ennek az „álmodni” fordítása természetesen hebraizmus, mert a megfelelő magyar kifejezés itt ez lenne: „álmodni látni/álmodni valamit/valakinek volt egy álma”. Ugyanez a hebraizmus rejlik az alábbi fordítások mögött is: „áldozatot áldozni” (3Móz 17,5), „parancsot parancsolni” (Bír 3,4), „könnyörgést könyörögni” (1Kir 9,3), „imádságot imádkozni” (1Kir 8,28 sk.); „tanácsot tanácsolni” (1Kir 12,8), „bosszantással bosszantani” (1Kir 15,30), „gondolatot gondolni” (Jer 49,20), „hallomást hallani” (Jer 49,23), „félelemmel félni” (Jón 1,16), „ismeretet ismerni” (4Móz 24,15). Írjuk azonban az új fordítás javára, hogy például az „esküt esküdni” vagy a „fogadalmat fogadni”, „vétket vétkezni”, „hütlenséget hűtlenkedni” formulákat a legtöbb esetben helyesen, magyarosan adja vissza, és kínálja az „esküt/fogadalmat tenni”, illetve a „vétket/hütlenséget elkövetni” fordításokat,²⁴ illetve azt is, hogy a fent említett hebraizmusokat gyakran csak egy-egy könyvben vagy iratcsoportban alkalmazza, míg más könyvekben vagy iratcsoportokban azt helyesen, magyarosan adja vissza.²⁵

Ugyancsak hebraizmusokhoz vezet, ahogy az új fordítás a több birtokossal képzett birtokos szerkezetek fordítását végzi. A héber ugyanis alapvetően képtelen egy birtokhoz egyszerre több birtokost is hozzárendelni, s ezért valamennyi birtokos előtt kénytelen a birtokot újra és újra megismételni. A helyes eljárás itt az, ha ezeket a szerkezeteket egyetlen birtokos szerkezetként fordítjuk – ahogy ezt számtalan helyen maga az új fordítás is megteszi.²⁶ Tehát például az 1Kir 2,33-ban a „Jóáb fejére és utódainak a fejére” fordítás

²⁴ Természetesen ellenpéldák ezekben az esetekben is bő számmal akadnak, ld. pl. 1Móz 26,3; 4Móz 24,15; 5Móz 12,11.17; Józ 9,20; Bír 3,4; Neh 1,6.

²⁵ Így a fenti példák egy része szinte csak a Tórában fordul elő, azon kívül pedig csak elvétve, vagy éppen fordítva.

²⁶ Ld. pl. Jer 5,11; 7,34; 13,11; 16,9; 19,1,9; 21,7; 22,25; 31,31; 32,30; 32,44; 33,7,20; 34,19; 35,11; Abd 19.

helytelen, magyarosan ennek így kellene hangoznia: „Jóáb és utó dai fejére”. Ugyanehhez a típusú hebraizmushoz vezet a bibliai héber nyelvnek az a jellegzetessége, hogy a felsorolások tagjai, illetve azonos mondatrészek előtt ugyanazt a prepozíciót vagy jelzőt is kénytelen mindig megismételni: itt a magyar nyelv szabályai szerint szintén elég lenne ezeket egyszer lefordítani, ld. pl. Ez 42,13; Zof 1,16. Pedig van egy eset, amikor ezt a típusú hebraizmust a magyar fordítások nem veszik át: amikor a mennyiségjelző (számnév) összetett tagjai mögött a jelzett szót a héber többször is megismétli, ld. pl. „kilencszáz év és harminc év volt”, helyesen természetesen: „kilencszázharminc év volt” (1Móz 5,5; így nem csak az új fordítás, hanem a Károli-Biblia is).²⁷

Szintén viszonylag gyakran megtörténik, hogy a héberben egy ige jelentését egy mellérendelt névszó színezi. Ilyen például a *jáqac* „felébredni” ige. Ez a szó az 1Móz 9,24-ben a *mijjajin* „a borból/mámorból” névszói szerkezettel bővült, s a két szó együtt azt jelenti: „felébred a mámorból” (így még a Károli), azaz magyarul „kijózanodik”. Azzal, hogy az új fordítás a *jáqac* igét a „kijózanodik” igével adja vissza, de mellé a *mijjánó* „mámorából” szót is lefordítja, valójában szükségtelenül ragaszkodik a formális megfeleltetés elvéhez, és ezzel megszüli egy új hebraizmust.

Ugyanígy hebraizmus az új fordításban a *qará’ bösém* kifejezés „nevéről nevezni” tauologikus fordítása (pl. az Ézs 43,7-ben), hiszen a *qará’* „hív, kiált” ige csak a *sém/bösém* névszói taggal kiegészülve veszi fel az „elnevez” jelentést. A kifejezés helyes fordítása tehát egyszerűen csak ennyi: „róla elnevez” (lásd helyesen az új fordításban az Ézs 43,7 mellett parallelként megadott [!] Jer 14,9; 15,16-ban).

Az új fordítás szó szerint fordítja a hébert, s ezzel hebraizmusokat hoz létre pl. az alábbi esetekben is. A *szé’ár* jelentése „szőr(zet)”. A haj úgy van héberül, hogy *szó’ár ró’s*, azaz „a fej szőre”. Tehát ezt a kifejezést a Bír 16,22-ben nem úgy kell fordítani, hogy „fejen a haj”, hanem egyszerűen úgy, hogy „a haja”. A Bír 1,6–7-ben a héber szó szerint ezt mondja: „a kéz és a láb nagyujjai”, amit az új fordítás így ad vissza: „keze hüvelykujjait meg a lába nagyujjait”. Az új fordítás itt a „kéz”, de valójában a „láb” lefordításával is hebraizmust hordoz, hiszen a magyarban a „hüvelykujj” szó önmagában mindig a kéz, de soha nem a láb egyik ujját jelöli – elég lenne tehát itt annyit mondanunk: „a hüvelykujjait és a nagylábujjait”. A „fazekasok korsója” kifejezés is szó szerint jött át a héberből (pl. Ézs 30,14), ami persze nem azt jelenti, hogy a „fazekas birtokában lévő korsó”, hanem azt, hogy „fazekas által készített korsó”, magyarul tehát „agyagkorsó/cserépkorsó” lenne a megfelelő fordítás.

3.3.6. Zavaró inkonzisztenciák kiiktatása

Nyilvánvaló, hogy ugyanazt a szót vagy kifejezést egy bibliafordítás sem adhatja vissza a kontextustól függetlenül mindig ugyanúgy, ám az indokolatlan variációkat, amennyire csak lehet, fontos lenne elkerülni. Ezt a fajta belső konzisztenciát nem csak a filológiai pontosság követeli meg. A bibliai szöveg esetében legalább ilyen lényeges

²⁷ Viszonylag gyakran okoz hebraizmust a *káláb* „befejez” + infinitivus szerkezet fordítása is, amit az új fordítás pl. a Józs 8,24-ben így ad vissza: „miután teljesen lemészárolta”, a Jer 51,63-ban így: „befejezi a könyv felolvasását”, az Ez 42,15-ben pedig így: „befejezte a ... megmérését”. Ám valójában a héber csak körülírással tudja kifejezni a perfectumi, befejezett cselekvést (mint tudjuk, a „perfectum”-nak nevezett igealakok funkciója a héberben valójában teljesen más), és ehhez esetenként „segédigeként” használja az itt is szereplő *káláb* igét. A szerkezetet tehát helyesen – a fent említett példákban – így kellene visszaadni: „miután lemészárolta”, „miután fölolvasta”, „miután megmérte”, lásd helyesen az új fordítást is pl. a Józs 10,20-ban vagy a Bír 15,17-ben ugyanehhez a szerkezethez.

szempont a keresztyén hermeneutikának az az elve is, hogy Szentírást a Szentírással kell magyarázni. Ez azt jelenti, hogy az olvasónak a nemzeti fordításokban is észre kell vennie az egyes igehelyek közötti összefüggéseket. Látnia kell, hol idézi szó szerint az egyik bibliai szakasz a másikat, vagy hol használja egy szerző ugyanazt a szót, kifejezést, szófordulatot, mint más szövegek – azért, hogy a párhuzamos igehelyeket az adott bibliai hely megértéséhez figyelembe lehessen venni.

Indokolatlan inkonzisztenciának minősül tehát például az, hogy a héber *sö'ól* szót az új fordítás 6-szor úgy fordítja, hogy a „halottak hazája”, 39-szer úgy, hogy a „holtak hazája”, egyetlen helyen pedig fordítatlanul hagyja a szót, és nagybetűvel átírva, „Seol”-ként hozza. A bibliaolvasónak világosan látnia kellene, hogy a vonatkozó igehelyeken az alvilágnak nem két, illetve három külön szférájáról van szó, hanem egy és ugyanazon dologról: a „holtak hazájáról”.

Teológiaiag nagy jelentőségű a héber *mispát* szó fordításának a következetlensége. A szót az új fordítás a Tórában csak elvétve fordítja „törvény”-nek (3Móz 24,22), ehelyett szinte következetesen a „döntés” szóval adja vissza, ld. például a Deuteronomium felsorolásaiban a „rendelkezések és döntések” (pl. 5Móz 4,1), illetve az „intelmek, rendelkezések és döntések” (5Móz 4,45) kifejezéseket. Ezzel szemben a Tórán kívül a szónak teljesen bevett fordítása az, hogy „törvény”.²⁸ Különösen szembeötlő, hogy Ezékiel könyvében a szó szinte mindig „törvény”-nek van fordítva, ráadásul ebben a könyvben – a Deuteronomiumhoz hasonlóan – rendre a *chuqqá* főnévvel áll párban. Így míg a Deuteronomiumban a *chuqqót umispát* szóösszetétel fordítása következetesen így hangzik: „rendelkezések és döntések”, Ezékiel könyvében ugyanez a szóösszetétel, ismét csak önmagában következetesen, a „rendelkezések és törvények” fordításban szerepel.

Máskor is előfordul, hogy ugyanazt a héber kifejezést az új fordítás könyvenként vagy iratcsoportonként eltérően fordítja. Így például a héber *törímá* kultikus szakkifejezést a 2Móz-ben és az 5Móz-ben végig, és máshol is gyakran így adja vissza: „felajánlás/fölajánlás, felajánlott/fölajánlott (dolog)” – összesen 44-szer. Am a 3Móz-ben ugyanez a szó, ugyanebben a kultikus értelemben már „szent ajándék” (7-szer), a 4Móz-ben pedig egyszerűen „ajándék” (14-szer).²⁹ Nyilvánvaló, hogy ugyanannak a kultikus dolognak a neve nem változhat a magyar fordításban a Tórán belül bibliai könyvenként, és hogy ezeket az eltérő fordításokat egységesíteni kell.

Ugyanez a helyzet a héber *éfa* szóval is. Az új fordítás ezt az űrmértéket az Ószövetségben a legtöbb esetben következetesen lefordítja, és a magyar „véka” szóval adja vissza. Ez alól csak Ezékiel könyve jelent kivételt: itt, és csakis itt, az új fordítás következetesen fordítatlanul hagyja a szót, és az *éfa* átírásban hozza azt (pl. Ez 46,5).³⁰

Tucatjával lehetne sorolni az egyéb eseteket. Nem világos például, hogy a *jam-kinneret* egyszer miért „Kinneret-tenger” (Józs 12,3), máskor miért „Kinneret-tó” (4Móz 34,11), hogy a *jóséb hakkörübím* epitheton fordítása egyszer miért „a kerúbokon

²⁸ Méghozzá az egyes rendelkezések, de a Tóra utasításainak összessége értelmében is, lásd pl. Józs 24,25; 2Sám 22,23; Ézs 9,6; 32,1; Jer 4,2; Hós 2,21; Zsolt 81,5; 89,31; 106,3; Jób 34,17; Péld 2,8.20; 1Krón 22,13; Neh 1,7.

²⁹ A 4Móz-ben ezen kívül az „adomány” (3-szor), „felmutatott” (1-szer), és az „áldozathozatal” (1-szer) fordításban is előfordul a szó. Ezékiel könyvében bevett fordítás a „(szent) terület” (6-szor), ám itt, az új templom számára felajánlott területek összefüggésében ez az eltérés indokolt.

³⁰ Ráadásul itt azt sem mondhatjuk, hogy ez a hiba elkerülte a fordítók vagy az 1990-es revízió munkatársainak a figyelmét, hiszen az új fordítás függelékében szereplő táblázat világosan utal e kettős fordításra.

ülő” (1Sám 4,4), ha másik két helyen „kerúbokon trónoló” áll (Zsolt 80,2; 99,1), vagy hogy a *masszá’* szó fordítása egy helyen miért „fenyegető kijelentés” (Ézs 13,1), ha próféciák feliratában egyébként mindenütt máshol a „fenyegető jövendölés” formula szerepel (13-szor). Ugyancsak kérdés, hogy a Királyok könyvének állandóan visszatérő formuláiban az eredeti hébertől függetlenül miért szerepel hol az „őse, Dávid” (1Kir 15,3), hol az „ősatya, Dávid” fordítás (1Kir 15,24; 2Kir 14,3; 16,2; 22,2), a *hára’ bö’éné jhwh* magyar megfelelőjeként miért áll esetenként az „amit rossznak tart az ÚR” (2Kir 8,27), miközben a Királyok könyvén belül és azon kívül is csaknem mindenütt az „amit rossznak lát az ÚR” formula szerepel,³¹ vagy hogy miért lesz a bevett „...történetéről *szólo* könyv” formula két helyen „...történetéről *írott* könyv” (2Kir 13,8 és 15,21), ha az adott helyeken a héber szöveg szó szerint megegyezik.

Fontos hangsúlyozni: ezekben az esetekben mindkét fordítás jó, tartalmilag és stílusosan legalábbis elfogadható lenne, s a problémát az átlagos bibliaolvasó nyilván észre sem veszi, különösen, ha rövidebb szakaszokban vagy kiragadott igék formájában olvassa a Szentírást, és ha nem lapozza fel a paralelként megadott igehelyeket. Ám egy bibliafordítás nem csak az ilyen bibliaolvasási szokások kielégítésére kell hogy alkalmas legyen, hanem, mint említettük, az önmagát magyarázó Szentírás hermeneutikai elvének is a lehető legnagyobb mértékben eleget kell tennie.

3.3.7. *Parallel igehelyek fordításának egymáshoz igazítása, illetve széttartása*

Ez a kategória valójában az előző kategória egyik alcsoportja is lehetne: az új fordítás a parallel igeszakaszok, versek vagy versrészek fordításában indokolatlan eltéréseket mutat ott, ahol pedig az eredeti héber szöveg szó szerint megegyezik, illetve esetenként fordítva is: szó szerint egyezik a magyar fordítás ott, ahol az eredeti héberben különbségek is vannak.

Itt is igaz, amit a fentiekben mondtunk: legtöbb esetben önmagában mind a két fordítás megállná a helyét mind tartalmi, mind stílusi szempontból – ám az eltérő megfogalmazás, gyakran a meglévő kereszthivatkozások ellenére is, elfedi azt aényt, hogy a két bibliai szakasz az adott helyeken (csaknem) szó szerint megegyezik, vagy éppen különbözik. Így jelenleg az új fordítás olvasója nem veheti észre, ha egy prófécia szó szerint idéz egy másikat, hogy Jeremiás könyve hol idézi a Deuteronomium rendelkezéseit vagy frázisait, hogy Ezékiel szóhasználata hol követi csaknem szó szerint a 3Mózes előírásait, és hol tér el valóban attól, vagy hogy a Királyok és a Krónikák párhuzamos elbeszélései között hol van az eredetiben, és hol nincs szó szerinti egyezés.

Az érintett versek száma itt százas nagyságrendű – ám most is kénytelen vagyok csupán néhány példára szorítkozni. Az Ézs 60,13-ban a pusztai növényeknek a héberben ugyanaz a listája szerepel, mint az Ézs 41,19-ben, ám ez az új fordításból nem lesz nyilvánvaló; az Ézs 62,11-ben a vers második fele szó szerint idézi az Ézs 40,10b-t, ám az új fordításból ez ismét csak nem világos; a Jer 6,22 és a parallel 50,41 között jelenleg nem látszik az egyezés, ahogy a Jer 7,30 és 32,34, vagy a Jer 6,14 és 8,11, a Jer 5,9.29 és 9,8, valamint a Jer 30,10 és 46,27 között sem. A Jer 7,33 pár szó híján szó szerint idézi az 5Móz 28,26-ot, a Jer 28,16 pedig az 5Móz 13,6 rendelkezését, ezt azonban az új fordítás olvasója képtelen megfigyelni. Az Ez 6,5 a 3Móz 26,30-at idézi, az Ez 20,11b.13 szintén

³¹ Ld. pl. 5Móz 4,25; 17,2; 32,29, a Bírakban végig, majd 1Kir 11,6; 14,22; 15,26.34; 16,7 stb.

szó szerint veszi át a 3Móz 18,5-öt, a Dán 9,4 pedig részben szó szerint egyezik az 5Móz 7,9-cel – ám ezeket az egyezéseket az új fordítás jelenlegi szövege sajnos elfedi.

3.3.8. *A héber szöveg stílárís alapú lerövidítése*

Az új fordítás a funkcionális ekvivalencia elve mellett is alapvetően úgy fordítja a héber szöveget, hogy annak lehetőleg valamennyi lexémáját a magyarban is megjelenítse, a stílárís alapú egyszerűsítések pedig alapvetően idegenek tőle.³²

Számos esetben azonban az új fordítás mégis él a héber szöveg stílárís alapú egyszerűsítésének eszközével: A fordítók gyakran döntöttek úgy, hogy egy-egy szót, például ismétlődő személynévet, igei vonzatot (legtöbbször ragozott prepozíciót), kötő- és határozószót, illetve például az igei tárgyragot vagy a birtokos szuffixumot nem fordítják le, ha az általuk kifejezett információt a kontextus alapján evidensnek vagy mellőzhetőnek érezték, illetve ha ez egy gördülékenyebb, jobban olvasható szöveget eredményezett.

Az eljárás önmagában nem kifogásolható, a revízió pedig ennek megfelelően számtalan esetben hagyta változtatás nélkül az így előállt szöveget. Ám számos helyen ezek az apró rövidítések stílárísan fölöslegeseek, hiszen nem eredményeznek szebb vagy gördülékenyebb szöveget, tartalmilag pedig gyakran zavarónak tűnnek, mert igenis elveszhetnek így a szövegből fontos információk. A pontosság itt lényegesebb szempont, mint a szépség. Ezeket az eseteket a revízió során fordítási hibának tekintettük, és kijavítottuk, mindenekelőtt akkor, ha a héber szöveg lerövidítését a referenciafordítások többsége (vagy egyike sem) nem támogatja, és a többi magyar bibliafordítással való összehasonlítás az új fordítás megbízhatóságával kapcsolatban indokolatlan kételyeket támaszthat.

Így például az 1Móz 7,16-ban az új fordítás az „ahogyan Isten parancsolta” fordításában nem hozza a héber *’otó* prepozíció megfelelőjét – helyesen a mellékmondat így hangzik: „ahogyan Isten megparancsolta neki”. Az 1Móz 7,19-ben a *kol* szó maradt fordítatlanul a „mindenütt az ég alatt” szerkezetben – az új fordítás készítői nyilván úgy gondolták, hogy „az ég alatt” önmagában is a föld teljességét fejezi ki.

A 4Móz 22,14-ben az új fordítás nem fordította le a *má’an* „nem akar, vonakodik” igét, és Bálák küldönceinek a szavait így adta vissza: „Nem jött el velünk Bálám.” Itt azonban lényeges információ az, amit a *má’an* ige kifejez: „Nem akart Bálám eljönni velünk.” – a sikertelenség tehát nem a küldöncökön, hanem a vonakodó prófétán múlt. A 4Móz 23,18-ban a *qúm* igét hagyja az új fordítás fordítatlanul, nyilván azért, hogy a költői szöveget egyszerűsítse: „Hallgass csak rám, Bálák, figyelj ide, Cippór fia!” Ám a *qúm* ige lefordítása sem stílárís, sem költői szempontból nem jelentene problémát: „Kelj fel, Bálák és hallgass rám, figyelj ide, Cippór fia!” Ahogy például a Bír 3,20

³² Ugyanígy alapvetően idegen az új fordítástól a mondatrészek vagy a szavak sorrendjének átrendezése, illetve az értelmező parafrázisok alkalmazása is. Ellenpéldák azért itt is szép számmal akadnak – ám ezek mennyisége százalékosan nézve elhanyagolható (pl. szokatlan egyszerűsítések: 2Móz 28,21.34; 3Móz 16,29; 4Móz 4,31; 10,15–27; 16,16–17; 18,17; 21,24; 5Móz 1,33; 15,2; Józ 8,25; Bír 6,22; Jer 25,30, parafrázáló kiszínezés/kommentálás: 2Móz 30,34; Zsolt 2,7; Jer 34,17; 38,17, mondatok vagy mondatrészek fölcserélése egy versen belül: 4Móz 16,3.22; 32,5; Ézs 46,2). Viszonylag gyakori, de csak elvétve indokolható eljárása az új fordításnak, hogy az eredeti héber egyenes idézetét – legtöbbször a kettőspont többszöri alkalmazásának kerülése érdekében – függő idézetté alakítja át, pl. 2Móz 7,9.19; 8,1.12; 9,1; 13,17; 16,15.19.32; 21,5; 32,5; 3Móz 4,2; 7,33 stb.

is mutatja, a prófétai kijelentést a címzettnek állva kellett végighallgatnia – ez itt is lényeges információ, amit nem szabad a magyar fordításból kiiktatni.

A 4Móz 27,21-ben egyenesen félrevezető, amikor az új fordítás a *ló* „neki” prepozíciót nem fordítja le. Az adott szakasz jelenleg így hangzik: „Józsue álljon Eleázár pap elé, és kérjen döntést az Úrtól sorsvetés útján.” E fordítás szerint a második ige alanya is Józsue: Ő áll Eleázár mellé, és ő kér döntést az Úrtól. Ám a *ló* prepozíció a héberben világosan mutatja, hogy alanyváltás történt: Józsue odaáll Eleázár mellé, *aki* döntést kér *neki*, azaz Józsue-nak az Úrtól! Az úrim és a tummím kezelése egyértelműen papi hatáskör (ld. 2Móz 28,30; 5Móz 33,8), s így a honfoglaló harcok kapcsán az Úr megkérdezése természetesen Eleázár főpap, nem pedig a hadvezér Józsue feladata lesz.

Stiláris okokból nem fordítja le az új fordítás a 2Móz 6,3-ban és a 6,6-ban vagy a 23,18-ban a főnevek mögötti birtokos szuffixumot,³³ a 4Móz 31,6-ban megismétlődő *laccábá* „a csatába” szót, a *kol* szót a 4Móz 18,29-ben és a Bír 3,1-ben, a *láhem* ragozott prepozíciót a 4Móz 19,21-ben, a *kí* kötőszót a 4Móz 22,34-ben, a *hazze* mutató névmást a 4Móz 32,15-ben vagy a *mippónéhem* szót az 5Móz 2,12-ben. Nem fordítja az igei tárgyragot az 5Móz 16,10-ben, ami pedig ott eléggé nyomatékosnak tűnik. Az 5Móz 21,19 esetében kétszer is elhagyja az igei tárgyragot, holott lényeges, hogy az engedetlen fiún szülővárosának bírái kell hogy bíraskodjanak.³⁴ Semmi sem indokolja a *löká* prepozíció mellőzését az 5Móz 28,12 „Megnyitja az Úr gazdag kincsházát” mondatában: a teljes fordítás itt ez lenne: „Megnyitja az Úr előtted gazdag kincsházát.” Szintén gyakran elmarad a *ló* prepozíció egyéb formája is,³⁵ de mellőzi az új fordítás a *gam* (2Móz 10,25), az *’ó* (2Móz 30,20), az *’ód* (2Móz 36,6) szavakat, vagy a *mimmemu* (3Móz 7,14), *’áláv* (3Móz 1,4) stb. ragozott prepozíciót. A példákat tetszőleges számban sorolhatnánk tovább.

3.3.9. A fordítás tartalmi pontosítása, fordítási hibák kiiktatása

Végül egy utolsó csoportba a revízió azokat a változtatásait lehetne összegyűjteni, amelyek exegetikai alapon javítják az új fordítás szövegét.

Ezen a téren az *Elvi dokumentum* visszafogottságra inti a szerkesztőket, hiszen a revízió során alapvetően tiszteletben kell tartani az új fordítás szövegkritikai, illetve exegetikai jellegű döntéseit. Ám az 1975 óta eltelt esztendőök számos helyen tették szükségessé a szöveg tartalmi pontosítását, korrigálását. Alapszabály azonban, hogy ezt csak akkor lehet megtenni, ha az új fordítással szemben javasolt megoldás széles konszenzuson alapszik, azaz a legfontosabb referencia-fordításokban, illetve a kommentár-irodalomban jelentős támogatottsággal rendelkezik. Lássunk ezen a kategórián belül is néhány jellegzetes példát!

A Ruth 2,8 szerint Boáz megengedi Ruthnak, hogy a földjén szedegetve „szolgái nyomában” járjon. Az olvasó a „szolga” alatt minden bizonnyal férfiakra gondol, főleg mivel az új fordítás a női munkásokat a legtöbbször „szolgáló”-nak vagy „szolgálóleány”-nak nevezi. Ám a héberben itt a nőnemű *na’arót* forma szerepel, ahogy a következő versben az *’aharében* „utánuk” szó is egyértelműen nőnemű. Azaz az aratás úgy zajlott, ahogy a magyar vidékeken is: a férfiak vágják a gabonát, utána mentek a nők, és

³³ Így még pl. 2Móz 7,28; 23,18; 29,17; 32,11; 40,18; 3Móz 1,11; 7,32; 25,37; 4Móz 10,10; 15,25; 21,24; 23,6; 27,8–11; 5Móz 2,25; 16,14; 32,17 stb.

³⁴ Szintén fordítatlan marad az igei tárgyrag pl. az alábbi esetekben: 2Móz 13,9; 20,2; 4Móz 5,6; 6,17; 8,1; 9,26; 16,10; 26,14.

³⁵ Így pl. 2Móz 2,7.9; 12,2.48; 3Móz 11,5–10; 21,13 stb.

azt összeszedték, Ruth pedig a menet legvégén, a nők (!) mögött szedegetett. A szövegűség itt azért is fontos, nehogy az a téves képzet alakuljon ki az olvasókban, hogy Ruth volt az egyetlen nő az aratók táborában.³⁶

Az 1Sám 19,13 szerint amikor Míkal segít Dávidnak megszökni a király elől, álca-ként befeketi Dávid ágyába a házi bálványt, majd pedig egy kecskeszőr-párnát tesz – az új fordítás szerint – a bálvány „feje alá”. Am a héber *mōra’asótaw* valójában azt jelenti, hogy „(oda) a fejéhez”, a „feje mellé”, ld. az új fordítást is helyesen az 1Sám 26,7.11.16-ban, ahol az alvó Saul feje mellett lévő korsóról és lándzsáról van szó, vagy az 1Kir 19,6-ban, ahol az Illés feje mellé tett lángosról és vízről olvasunk. Míkal tehát valójában a kecskeszőrrel borított párnát nem a szobor feje „alá” tette, hanem a szobor elé, illetve annak a végébe illesztette, hogy a szobába bepillantó katonák azt az alvó Dávid fejének, illetve hajának nézzék.³⁷

A Jer 14,3 jelenlegi fordítása szerint az eljövendő nagy szárazság idején az előkelők szolgálai még „a tócsákhoz is elmennek” vizet keresni, ám nem fognak találni. Az itt szereplő héber *gēb* szó jelentése azonban nem „pocsolya”, hanem „gödör”, ami itt nyilván ciszternát, illetve a hegyek között meghúzódó, természetes sziklahasadékot jelent.³⁸ A „pocsolya” fordítás már csak azért is kizárható, mivel szárazság idején legelőször a felszíni tócsák száradnak ki, és csak utána apadnak el a kutak és a hatalmas ciszternák.

A Jer 34,16 szerint Jeruzsálem ostromának ideje alatt a júdai előkelők felszabadították rabszolgáikat, az új fordítás szerint mindenkit „kívánsága szerint”. Az itt szereplő *lōnafšām* valóban jelentheti azt is, hogy „az ő kívánságára/saját kérésére”. Ám itt nyilvánvalóan nem arról van szó, hogy a rabszolgák maguk dönthették el, menni akarnak-e, vagy maradni: A gazdagok az ostrom idején elküldték a rabszolgákat, hogy ne nekik kelljen gondoskodni róluk, mikor az ostromállapot miatt amúgy is szűkössé váltak a készletek, viszont a rabszolgák kézzel fogható hasznot nem tudtak termelni. A döntés nyilván az urak döntése volt, nem pedig a rabszolgáké. Amikor aztán enyhülni látszott a baj (ld. Jer 34,21), ismét szolgálatba kényszerítették őket. A *lōnafšām* tehát ebben az összefüggésben inkább a szélnek bocsátás értelmében áll, ahogy a magyar is azt tudja mondani: „Eredj, ahová akarsz!” – értsd: „Mindegy, hová mész, csak itt ne maradj!” Így fordítja a szöveget a Luther-Bibel (2001) és Rudolph is:³⁹ „mehettek, ahová akartak” – ez, kissé szabadabban visszaadva, így hangozhatna: „hogy menjen, amerre lát...” Ugyanebbe az irányba mutat a Zürcher-Bibel (2007) is, ami itt az „önmagukra maradtak” kifejezés német megfelelőjét hozza.

Teológiaiag jóval relevánsabb az eddigi példáknál az Ézs 2,4 esete. Itt az új fordítás szövegében ez áll: „Ítéletet tart a nemzetek fölött, megfenyíti a sok népet.” Ám ez a fordítás teljesen elhibázott. A *sáfat* ige ugyanis azt is jelenti, hogy „ítélkezni/bírói döntést hozni két vitázó fél között”, lásd az új fordítást is helyesen például Sámuel kapcsán az 1Sám 7,6.15.17-ben. Ez a jelentés az Ézs 2,4-ben is teljesen nyilvánvaló – már a *bén* „között” prepozíció miatt is. A *jákach* ige a *lō* prepozíciós szerkezettel itt ugyanezt kell hogy jelentse. De ezt a fordítást követeli a kontextus is: e csodálatos eszkatologi-

³⁶ Így ehhez a vershez a Luther-Bibel (2001), a Zürcher-Bibel (2007) és kommentárjában pl. Hertzberg is, ld. Hertzberg, H. W.: *Die Bücher Josua, Richter, Ruth*. ATD 9. 2., durchgesehene Auflage, Göttingen 1959, 266.

³⁷ Így a Luther-Bibel (2001), a Zürcher-Bibel (2007) és kommentárjában pl. Hertzberg is, ld. Hertzberg, H. W.: *Die Samuelbücher*. ATD 10. 2., durchgesehene Auflage, Göttingen 1960, 134.

³⁸ Így az Einheitsübersetzung (1980), a Luther-Bibel (2001), a Zürcher-Bibel (2007) és kommentárjában Rudolph is, ld. Rudolph, W.: *Jeremia*. HAT 12, Tübingen 1968, 98.

³⁹ Rudolph, W.: *i. m.* 222.

kus prófécia ugyanis az előző versekben már arról beszélt, hogy az utolsó időkben a népek mind megtérnek, és békés zarándokként özönlenek a Sionhoz, hogy ott fogadják Isten tanítását és útmutatását. Nyilván nem azt akarja mondani a prófécia, hogy Isten az így Jeruzsálemben csalogatott pogányokat majd jól megbünteti, megtartva felet-tük az (utolsó) ítéletet – hanem azt, hogy a már megtért népek nem csak vallási kérdésekben kérnek Istentől útmutatást, hanem vitás ügyekben is hozzá fordulnak ítéletért, azaz a nemzetközi konfliktusokban is ő lesz a döntőbíró. Ezért nem lesz majd szükség többé fegyverekre: ezeket, mint fölösleges és haszontalan dolgokat, maguk a népek törlik össze és alakítják át a békés termelés eszközeivé. Így értelmezi és fordítja a verset a kommentárirók közül pl. Wildberger, Kilian, Kaiser, a Jensen-Irwin szerzőpáros vagy a Jubileumi kommentárban Karasszon Dezső,⁴⁰ de ugyanígy a Jerusalemer Biblia (1969), a Today's English Version (1976), az Einheitsübersetzung (1980), a Luther-Bibel (2001), a Zürcher-Bibel (2007), de félig-meddig az 1908-as Károli-Biblia, a Gute Nachricht (1986) és a Neovulgata alapján készült magyar katolikus bibliafordítás (2003) is.

4. Összefoglalás

Ahogy a fenti adatok és példák is mutatják, a jelenlegi revízió méretében és mélységében összehasonlíthatatlanul nagyobb léptékű lesz, mint amilyen az 1990-es revízió volt – és talán még annál is nagyobb, amilyenek azt maga a revíziós munkabizottság a tervezés fázisában szánta, illetve remélte. Hogy ez a nagy mennyiségű változtatás hasznára válik-e az új protestáns bibliafordításnak, azt e rövid ismertetés, de még inkább a próbakiadások átolvasása alapján ki-ki maga is megítélheti.

Vállalva az elfogultság vádját, jómagam azon a véleményen vagyok, hogy az Ószövetség fordításában végrehajtott változtatások nyelvében egy modernebb, tartalmában pontosabb és koherensebb, a választott fordítói elvhez hűségesebb bibliai szöveget eredményeznek, miközben az új protestáns bibliafordítás stíláriis jellegzetességei, de zömében exegetikai döntései is változatlanok maradnak. A revideált szöveg az új fordítás szövege marad, ahol csak lehet, megőrizve annak értékét és szépségeit.

⁴⁰ Wildberger, H.: *Jesaja, I. Teilband, Jesaja 1–12*. BKAT X/1. Neukirchen-Vluyn 1972, 76.; Kilian, R.: *Jesaja 1–12*. NEB. AT 18, Stuttgart 1980, 29.; Kaiser, O.: *Das Buch des Propheten Jesaja. Kapitel 1–12*. ATD 17, Göttingen 1981, 60.; Jensen, J.–Irwin, W. H.: Izajás 1–39. könyve. In: *Jeromos Bibliakommentár I. Az Ószövetség könyveinek magyarázata*. Budapest 2002, 365–393., ebben: 369.; Karasszon Dezső: *Ézsaiás könyvének magyarázata*. In: *Jubileumi Kommentár. A Szentírás magyarázata II*. Budapest 1998, 691–748., ebben: 697.